

Не спроневірився і не спроневірюся

(до ювілею Івана Франка)

Сорок років тому молодий український публіцист Юрій Бача, який „україністом став у Києві а українцем у Львові” використав рік круглих ювілеїв Івана Франка і в українському журналі „Дружно вперед” у Пряшеві опублікував статтю, в якій, знаючи, що журнал бодай в кількох десятках екземплярів доходить також в Україну, представив такого Івана Франка, якого в тодішній Україні не знали і не могли чути про нього.

Передруковуємо цю статтю з метою показати, що й тоді були автори, які розуміли тодішнє становище українського народу та його проблеми й кликали йти все-таки шляхом Франка – сина народу, що в гору йде. (Ред.)

**Нехай прокляті ми і світом призабуті!
Ми ломимо скалу, рівняєм правди путі
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.**

Іван Франко

Від смерті Івана Франка – людини-борця: письменника, вченого, публіциста, політика, що в надзвичайно складних умовах відсталості та й всебічного гніту свого народу не склав руки, а закликав на боротьбу – лупати скалу, не лякатись, що внав перший ряд, здобувати щастя хоч синам, як не собі, при тому не сподіватись слави, але кістками своїми стелити шлях іншим – минає 50 років.

Які думки може викликати такий факт у 1966 році – майже 50 років після великого Жовтня, який повинен був раз і назавжди знищити всякий гніт і несправедливість, всяку нерівноправність і несвободу; понад 20 років від заведення соціалістичної ідеології і практики в нашій країні; після прийняття соціалістичних державних знаків, після кількох п'ятирічок, семирічок, сотень постанов, планів, програм, реорганізацій, перебудов, поглиблень, поліпшень, підвищень життєвого рівня, в результаті чого вже не один раз було проголошено про повну ліквідацію, цілковиту перемогу, величезні небувалі успіхи, монолітну єдність, загальне щастя, не кажучи вже про дружні і братерські взаємини, внаслідок чого було досягнуто рівноправності, справедливості і повної свободи?

“Що робиться з політикою після ліквідації пануючого класу капіталістичного суспільства? Під час революційного процесу... доходить до визначних змін..., а що особливо важливо, політично активізуються дуже широкі верстви народу.

Проте пізніш, чим більше часу пройде від успішного революційного розрахунку з колишнім пануючим класом, тим ясніше виникає тенденція крайньої концентрації вирішувати всі основні суспільні питання обмеженою групою керівників... Людина втрачає контроль над політичними установами, які створила і які діють від її імені. З цього впливає її почуття безпорадності... Політична діяльність в бюрократичному суспільстві перестає бути творчою діяльністю. Дискусія, для якої наперед виготовлені висновки, вибори з наперед визначеними кандидатами, критика, про яку наперед знаємо, що не досягне жодного ефекту – все це... робить політичну діяльність чисто маніфестаційною; перетворює її... у порожній формалізм”. (ж. Філософія, САН, Братіслава, 1966, Но 1, стор. 100-101)

Це сказано теж у 1966 році, в році двох визначних ювілеїв Франка, який все життя боровся проти формального рішення проблем, проти замовчування справжнього стану речей, проти необмеженої влади над народом – чи то вже панів родовитих, чи вибраних – проти заміни одних форм влади іншими, модернішими.

І от прислухуючись до заповіту Карла Маркса “у всьому сумнівайся”, маючи на увазі його і Леніна думки про небезпеку формування нового формалізму і бюрократизму після успішної політичної революції, питаю себе сьогодні:

Варто було, Каменярю, йти тобі та й тисячам інших, кам'янистим тюремним шляхом боротьби за знедолених?

О, ні, ні! Це питання не риторичне і не модою навіяне... Серед мого населення того ж самого українського народу, серед якого по той бік Карпат працював Ти, ще й сьогодні часто панує, (якщо не переважає) думка про марність всякої боротьби, про даремність мрій і сподівань. А люди таких переконань позакінчували університети, у які Тебе не допустили викладати; а люди ті хваляться титулами і посадами, роблять враження навіть дуже розумних, озброєних сьйвом (не світлом, саме сьйвом) марксизму-ленінізму. То ж як-то, брате, з цією боротьбою за кращу долю хоч синам як не собі? Ти ж був свідком воєн, голоду і несправедливості – та й в наш час це зістає чи не найхарактернішими ознаками модерного світу, Ти кликав на боротьбу та й в нас це **слово** занадто часто випадає з вуст. Між тим “поступ” іде шляхом, якого Ти, знаючи життя, так боявся: Запанували в ньому оті “деякі гачки”, що будять поважні сумніви...

Франко не зробив винятку заради нашого складного становища у сучасному світі і не прийде до нас, щоб своїм вогненным словом здерти полуду з наших очей, або щоб іще раз прокричати: “Лупайте цю скалу, нехай ні жар, ні холод не спинить вас!”

Франко жив-боровся і залишив нам неосяжну спадщину творів і думок, які, якщо ми вміємо читати і думати, повинні показати нам шлях і ключ до розв'язання наших сьогоднішніх проблем:

Є мета – нема шляху – кажуть песимісти, говорячи про відвічне прагнення людства до хліба і волі. – Боротьба зайва, сметани і так для всіх не стане, більшість завжди питиме лише молоко. Тому краще прагнути теплого містечка, домика у тихому закутку, автомашани...

–**Лиш боротися, значить жить** – відповідає таким Франко...

– Вгадувати панівні думки, думки свого начальника, потакувати або, найкраще, мовчати – це вірний шлях, та ж і так ніколи стіни головою не проб'єш, а неправди не осилиш – радять досвідчені життям не одного покоління холодні спостерігачі людської метушні.

– **Боріться! Терпіть! По всій землі рівняйте стежку правді** – відповідає Франко і вказує на тисячі йому подібних борців людства, що завжди так розуміли своє місце у світі: – **Це шлях наш... Найліпші, найсвятіші йшли по нім...**

– Але навіщо? Навіщо йти у цю безконечну боротьбу, коли наперед знаєш, що слави тобі за це не буде, “ні пам'яті в людей за цей кривавий труд”, що

..вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші прокленуть
І крикнуть: “Зрада! Пагубнії мрії!”

І вашу добру славу оплюють,
Брехнею й вас полічать меж злодії,
Отрутою, замучених, напоять
Надії яснії жовчею затроять,
На суд потягнуть вас, начиняють вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас,
Людей і бога... –

тож навіщо, Франку дорогий, йти на таку шалену боротьбу заради якоїсь вимріяної чи вигаданої правди, небаченої ще ніким справедливості; не вже ж дійсно, не краще, одумайся, Франку, хіба це так тяжко трохи вклонитись, та ж мільйони так від віків і до нині...

– Як син українського селянина, вигодуваного чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов’язок... відробити ті шеляги (гроші – Ю. Б.) які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали... Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншою батьківщини (а в ній іншої долі – Ю. Б.) шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і безпорадний, – таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка праця не піде на марне.”

– Які ж ви все-таки фанатики! Обов’язок, селянський хліб, селянські руки; пахне воля, ясніють вселюдські ідеали, жадоба світла, правди, справедливості; отже варто працювати – але хто має право вимагати від мене якогось героїства, вимагати ризику; в мене посада, жінка, діти; а світла – з мене й електричного вистачить! А ваші марення – це якесь безумство!..

– Безумство! Це справді безумство! І не ви вперше про це кажете: Безумством називали бажання Колумба, вчення Галілея, Коперника, безумством була Паризька Комуна, Жовтнева революція, а штучні супутники – хіба це не безумство! Все залежить від того, хто і з котрої сторони барикади дивиться на ці безумства: Сокіл чи Вуж, Данко, що вирвав серце з грудей, щоб освітити ним дорогу народові чи Лаура. Безумству хоробрих співаємо пісню! – це клич Соколів, Данків, Рубачів, Каменярів, Вічних революціонерів, **Франків...**

– Але ж ... це якесь хворобливе бажання за всяку ціну стати визначним генієм...

– **Я не геній, синку милий,
Тим ніколи не хваливсь;
Працював, що було сили,
Перед сильним не хиливсь;
Фарисейству й лицемірству
Я концесій не робив;
В долі добрій чи злиденній
Чесно, просто йшов весь вік,
І йду досі. Я не геній
Я звичайний чоловік.**

І знову ті самі правда, кривда, не хиливсь, працював, що було сили...

Пізнаю Тебе, Франку! В тих словах весь Ти, син простого сільського коваля, „син народу, що в гору йде”; Тебе, що з курних хат мужицьких і верстатів ремісницьких, з місць недолі й сліз, якими так багаті були всі закутки рідної української землі, увібрав у себе всі людські надії і могутнім голосом Мойсея будиш народ до волі. Все, що мав Ти у житті, Ти віддав для одної ідеї; і горів, і яснів, і страждав, і трудився Ти для неї.

Не побоявся Ти ні попівських тортур, ні тюремних мурів, ні військ муштрованих, ні гармат лаштованих, ні шпігунського ремесла – хоч зазнав Ти не раз на собі їхню підступну силу.

Ти бачив свій народ у найскрутнішому стані:

**Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю
Людським презирством, ніби струпом вкритий!
... Невже Тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?
Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм**

Тебе скував і запряг на вірність?..
Невже задармо стільки серць горіло
До Тебе найсвятішою любов'ю!
Тобі офіруючи душу й тіло?
Задармо край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців?..
О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання...

Каменарю, Каменарю! Незламний духу мого народу; як добре було б, якби всі люди могли повторити сьогодні разом з Тобою:

“Скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським, поступовим, гуманним ідеям.

Тим двом провідним зорям, я, здається, на спроневірився досі ніколи і не спроневірюся, доки мого життя.”

Юрій Бача